AYASOFYA BİLMECESİ: KİLİSE, CAMİ, MÜZE, HANGİSİ?

Puzzle of the Hagia Sophia: Church, Mosque, Museum, Which One?

Doç. Dr. Yakup Emre ÇORUHLU* – Prof. Dr. Osman DEMİR**
Yrd. Doç. Dr. Okan YILDIZ***

ÖZET

Çalışmada, müze olarak kullanılan Ayasofya'nın ne şekilde kullanılması gerektiği mülkiyet hakkı kavramı ile ele alınmıştır. Uluslar arası sözleşme, anayasa, medeni kanun, vakıflar kanunu ve kültür ve tabiat varlıkları kanunu ile eser arasındaki bağlar araştırılmıştır. Mülkiyet hakkı uyarınca Ayasofyanın kullanım şeklinin mevcut kullanımın uygun olup olmadığı analiz edilmiş ve elde edilen sonuçlar bilimsel gerekçeleriyle verilmiştir. 5737 sayılı Vakıflar Kanununa göre, mazbut vakıfların mülkiyetindeki hayrat niteliğindeki taşınmaz kültür varlıklarına öncelikli olarak vakfiyeleri doğrultusunda işlev vermek zorunludur. Ayasofya için, bu işlev vakfiye ve tapu sicilinde belirtilen cami fonksiyonudur. Bu noktada, vakfiyet ve tapu siciline uygun kullanım olan cami fonksiyonunun Ayasofya'ya bir an önce verilmesi gerektiği anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ayasofya, Camii, Müze, Vakıf, Hayrat.

ABSTRACT

Hagia Sophia has been used as a museum since 1934. It is discussed what kind of usage should be acquired in the light of property right in this study. The links between "International conventions", "Turkish Constitution", "Turkish Civil Law", "Foundation Law" and "the Law of Cultural and Natural Heritage" and the heritage was investigated. Sophia's were analyzed in terms of current usage in accordance with the term of property right. And the results obtained are described on scientific grounds. According to Foundations Law numbered 5737, if cultural heritage is a foundational immovable property at the same time foundation is a charity foundation, it is absulutely necessary to be used the immovable with suitable function according to foundation charter. For Hagia Sophia, this function is specified in the Foundation Charter and land registry as mosque. At this point, it is understood that Hagia Sophia should be transformed from the current usage

* Karadeniz Teknik Üniversitesi Müh. Fak. Harita Mühendisliği Bölümü Öğretim Üyesi, Trabzon. yecoruhlu@ktu.edu.tr

** Karadeniz Teknik Üniversitesi Müh. Fak. Harita Mühendisliği Bölüm Başkan Yardımcısı, Trabzon. osmand@ktu.edu.tr

*** Karadeniz Teknik Üniversitesi Müh. Fak. Harita Mühendisliği Bölümü Öğretim Üyesi, Trabzon. okan.yildiz@ktu.edu.tr

to mosque in harmony with its legal documents whicah are land registry and foundation charter as soon as possible.

Keywords: Hagia Sophia, Mosque, Museum, Foundation, Charity.

♦♦♦♦

GİRİŞ

Mülkiyeti mazbut "Ebul Fetih Sultan Mehmet Vakfı" na yönetim ve temsili 5737 sayılı Vakıflar Kanunu uyarınca Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait İstanbul İli Fatih İlçesi Cankurtaran Mahallesi 57 ada 7 parsel sayılı "*türbe akaret ve muvakkithane ve medreseyi müştemil Ayasofya'ı Kebir Camii*" vasıflı 26.644,00 m2 miktarlı taşınmaz bilinen adı ile Ayasofya Camii/Müzesi olarak anılmaktadır. Bu eser günümüzde Kültür ve Turizm Bakanlığınca müze olarak kullanılmakta ve ülkemize ciddi sayıda turist çekmektedir. Yaklaşık 58 milyon parselin olduğu ve 99.000 adet taşınmaz kültür varlığına sahip ülkemizde, 2014 yılı verilerine göre turistler tarafından en çok ziyaret edilen taşınmazın 3.574.043 ziyaret ile[1] Ayasofya olduğu görülmektedir. Bu taşınmaz Vakıflar Kanunu uyarınca hayrat vasıflı olup, tapu sicili yanında Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Taşınmaz Mallar sicillerinde de kayıtlıdır[2]. Aynı zamanda 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu uyarınca *"korunması gerekli kültür ve tabiat varlığı"* olarak tescilli olup 1. derece arkeolojik sit alanında bulunmaktadır[3]. Taşınmazı VII. Osmanlı Padişahı Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u 1453 yılında fethetmesi ile kendi kurduğu vakfına alarak camiye dönüştürüp vakfettiği bilinmektedir. Vakıf kültür varlığı olan bu taşınmaz fetihten sonra cami vasfı ile uzun yıllar kullanılmıştır[4]. Cumhuriyetin ilanından sonra, 24 Kasım 1934 tarihli Bakanlar Kurulu Kararına (BKK) dayandırılarak müze olarak kullanılan bu eserin vakıf hukukuna uygun olarak tekrar cami vasfında kullanımı son yıllarda sıkça gündeme gelmiştir[5]. Atatürk, 1 Mart 1922'de Meclis açılışında vakıflar ve vakıf eserlinin önemi ile ilgili yaptığı konuşmada bu konuyla ilgili olarak "*Vakıflarla ilgili konulara gelince; bilinmektedir ki vakıflar memleketimizin mühim bir servetini teşkil eder. Bu servetten millet ve memle-*

1 http://ayasofyamuzesi.gov.tr/tr/content/istatistikler, 09.11.2015
2 Resmi Gazete, (2008). "Vakıflar Kanunu (26800), 27.02.2008.
3 Resmi Gazete, (1983a). "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (18113), 23.07.1983.
4 http://ayasofyamuzesi.gov.tr/tr/content/tarih%C3%A7e, 04.11.2015
5 https://www.youtube.com/watch?v=SBt7HR76gkQ, 04.11.2015

ketin gerektiği şekilde istifade edebilmesi için Şer'iyye Vekâletiyle beraber bütün Bakanlar Kurulunun ve hatta Yüce Meclisin bu hususu ehemmiyetle tetkik ile bu büyük müessesenin haraplıktan korunmasını ve memlekete faydalı bir hale konulmasını temenni eylerim. Efendiler; Vakıfların varoluş esprisi göz önüne alınınca; bunun dinî müesseseler ile beraber hizmet ve sosyal dayanışmayı hedeflediği ortaya çıkar. Vakıfların imarethaneler, bîmarhâneler, hastahaneler, kütüphaneler, kervansaraylar, hamamlar, çeşmeler, mektepler, medreseler, ve diğer irfan müesseselerini kapsamış olması, vakıflara ait konuların çözümünde uyulması zorunlu olan esasları göstermektedir." ifadelerini kullanmıştır[6]. Osmanlı döneminde son derece önemli olan bir Bakanlık düzeyinde temsil edilen vakıf teşkilatı cumhuriyet döneminde de varlığını sürdürmeli ve bu da hukuki bir zeminde kanunla şekillenmelidir. Bu düşünceden hareketle, Cumhuriyetten sonra 1935 yılında şu an mülga olan 2762 sayılı Vakıflar Kanunu, Atatürk'ün himayesinde şekillenmiş ve yasalaştırılmıştır. Bu noktada 1934 tarihli BKK uygulanmaya başlandığında, Vakıflar Kanunu henüz mevcut değildi. 2762 sayılı kanunda vakıfların hayrat niteliğinde olan taşınmazları ile ilgili kullanımını düzenleyen hüküm 10. maddede "*Tahsis edildikleri maksada göre kullanılmaları kanuna veya amme intizamına uygun olmayan veyahut işe yaramaz bir hale gelen hayrat vakıflar, idare meclisinin teklifi ve Bakanlar Heyetinin kararı ile mümkün mertebe gayece aynı olan diğer hayrata tahsis edilebileceği gibi bu kabil hayrat ayın veya para ile değiştirilerek elde edilecek ayın veya para dahi aynı suretle diğer hayrata tahsis olunabilir. Mimari ve tarihi değeri olan eserler satılamaz.*" şeklinde ifade edilmiştir[7].

Bu noktada Bakanlar Kuruluna vakıfların hayrat vasfında olan taşınmazları ile ilgili olarak Vakıflar Meclisinden (mülga kanunda İdare Meclisi) gelecek teklif ile bir tasarrufta bulunma yetkisi aralanıyor, yorumu yapılabilir. Bu çalışma kapsamında Cumhuriyet'ten sonra, taşınmazın mülkiyet hakkı kavramı çerçevesindeki, hukukî durumu ülkemizin de tanıdığı uluslararası beyanname, sözleşme ve protokoller ile Anayasa, Medeni Kanun, Vakıflar Kanunu, Kadastro Kanunu, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu çerçevesinde irdelenerek, taşınmaz özelinde değerlendirmeler yapılacaktır.

---

6 http://www.vgm.gov.tr/sayfa.aspx?Id=3, 02.11.2015

7 Resmi Gazete, (1935). "(mülga)Vakıflar Kanunu" (3027), 05.06.1935.

Vakıf kelime olarak; durma, durdurma, hareketten alıkoyma, hapsetme ve dinlendirme anlamlarına gelen bir kelime olup, çoğulu evkâftır. Arapça bir sözcük olan 'vakf'; sözlük anlamı ile durdurma, hareketten alıkoyma, hareketsiz bırakma manalarına gelir. Ayrıca "tamamen verme, büsbütün verme" anlamını da içerir.[8]Vakıf en yaygın tanımıyla kullanım hakkını şahsî mülkiyetten çıkartarak ebediyen kamu menfaatine tahsis etmek olarak tanımlanabilir[9] [10]. Çoruhlu, 2013'ün aktardığına göre; vakıf, özellikle Osmanlılar zamanında Türk kültür sistemi içerisinde son derece önemli rol oynayan müesseselerden birisidir. Geçmiş dönemlerde çok çeşitli toplumlarda farklı formatlarda vakıf kavramı altında değerlendirilebilecek yapıların varlığı bilinmektedir. Eski Babil'de, Eski Mısır'da, Eski Yunan'da vakıflara benzer kurumların olduğu, erbabının malumudur. Ayrıca İslam Öncesi Türklerde, Roma Hukukunda vakfa benzer yapılar bulunmakta idi. Vakıf olgusunun menşeinin Bizans Hukukundan alındığı yönünde görüşler varsa da bunlara karşı yönde görüşlerin varlığı da bilinmektedir. Toplumsal hizmeti öngören bu anlayış; Hıristiyanlık Sonrası Batıda, Mezopotamya ve İslam'dan Önceki Arap Toplumlarında da varlık göstermiştir. Özellikle İslamiyet'le birlikte vakıf olgusu tamamen oturmuş ve sosyal ve iktisadî hayatta etkili bir rol oynamıştır. Buradan Osmanlı Devletinin kurulmasına gelindiğinde vakıf kavramı ve olgusu altın çağını yaşamış ve Osmanlı Devletinin büyümesiyle de vakıflar yaygınlaşmıştır. Devletin iç ve dış güvenlik hizmetleri ile yönetimi dışında hemen her iş vakıflar aracılığı ile yürütülmüştür. Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişten itibaren vakıflar, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce (VGM) idare ve temsil edilmekte, bu kurumun yönetim ve denetimi altında bulunmaktadırlar. 2008 yılında yürürlüğe konulan 5737 sayılı Vakıflar Kanunu ile mülga hale gelen 2762 sayılı Vakıflar Kanunu devre dışı kalmıştır[11]. Yeni kanun vakıfların iş ve işlemlerinin yapılmasında büyük kolaylıklar sağlamış ve VGM'nin son derece etkin ve aktif bir şekilde vakıfları ve

---

8 http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5639b069020ea0.24063608,

9 Vakıflar Genel Müdürlüğü, (2012). "Bir Medeniyetin İzdüşümü Vakıflar", Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları: 101, ISBN 978-975-19-5292-9, İstanbul.

10 Çoruhlu, Y.E., (2013). Vakıf Taşınmazların Korunma ve Geliştirilmesinde Yönetim Sorunları ve Çözüm Yaklaşımları, Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

11 Resmi Gazete, (2008). "Vakıflar Kanunu (26800), 27.02.2008.

taşınmazlarını yönetmesinde etkili olmuştur.[12;13;14;15;16;17.]

TARİHÇE

Çalışma temelinde arazi yönetimi konularından olan mülkiyet hakkı kavramı çerçevesinde değerlendirme ve tespitler yapılacaktır. Bu noktada taşınmazın tarihçesi hakkında çok detaylı olmamakla birlikte bazı bilgilerin verilmesi de faydalı olacaktır.

Ayasofya Doğu Roma İmparatorluğu'nun İstanbul'da yapmış olduğu en büyük kilise olup aynı yerde üç kez inşa edilmiştir. İlk yapıldığında Megale Ekklesia (Büyük Kilise) olarak adlandırılmış, 5. Yüzyıldan itibaren ise Ayasofya (Kutsal Bilgelik) olarak tanımlanmıştır. Ayasofya Bizans İmparatorluğu boyunca hükümdarların taç giydiği, başkentin en büyük kilisesi olarak katedral işlevi görmüştür. Birinci kilise, İmparator Konstantios (337-361) tarafından 360 yılında yapılmıştır. Günümüzde ilk kiliseye ait herhangi bir kalıntı bulunmamakla birlikte, müze deposunda bulunan Megale Ekklesia damgalı tuğlaların bu yapıya ait olduğu düşünülmektedir. İkinci Kilise, İmparator II. Theodosios (408-450) tarafından 415 yılında yeniden inşa ettirilmiştir. Bu yapının, beş nefli, ahşap çatı ile örtülü ve anıtsal bir girişe sahip bazilikal planda olduğu bilinmektedir. Kilise, İmparator Justinianos'un (527–565) 5. saltanat yılında, aristokrat kesimi temsil eden maviler ile esnaf ve tüccar kesimi temsil eden yeşillerin İmparatorluğa karşı birleşmesi sonucunda çıkan ve tarihte "Nika İsyanı" olarak geçen, büyük halk ayaklanması sırasında 13 Ocak 532 yılında yıkılmıştır. Günümüz Ayasofya'sı İmparator Justinianos (527-565) tarafından dönemin iki önemli mimarı olan Miletos'lu (Milet) İsidoros ile Tralles'li (Aydın) Anthemios'a yaptırılmıştır. Tarihçi Prokopios'un aktardığına göre, 23 Şubat 532 yılında başlayan inşa, 5 yıl gibi kısa bir sürede tamamlanmış ve kilise 27 Aralık 537 yılında törenle ibadete açılmıştır.

---

12 Çoruhlu, Y.E., (2013). Vakıf Taşınmazların Korunma ve Geliştirilmesinde Yönetim Sorunları ve Çözüm Yaklaşımları, Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

13 Çoruhlu Y.E., Demir O., (2014a). "Trabzon Ayasofya Camii'Nin "Mülkiyet Hakkı" Üzerine İnceleme", Vakıflar Dergisi, cilt.42, ss.89-98, 2014.

14 Çoruhlu Y.E., Demir O., (2014b). "Vakiflarda Kamulaştirma Süreçlerinin Araştirilmasi", Ankara Barosu Dergisi, cilt.72, ss.20-54, 2014.

15 Çoruhlu Y.E., Demir O., (2014c). "Vakıf Taşınmazların Yönetim Sorunlarının Tespit Edilmesine Yönelik Bir Durum Tespiti Çalışması", Gümüşhane Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, cilt.4, ss.94-106, 2014.

16 Çoruhlu Y.E., Demir O., (2014d). "Vakıf Taşinmazlarin Geliştirilmesinde Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Yaklaşımları" Sigma Mühendislik ve Fen Bilimleri Dergisi, cilt.32, ss.423-432.

17 Çoruhlu Y.E., (2016). "Registration of foundation properties – cultural asset on behalf of their own fused foundations", Survey Review, vol.48, pp.110-120.

IV. Haçlı Seferi sırasında İstanbul Latinler tarafından 1204- 1261 yılları arasında işgal edilmiş, bu dönemde gerek kent, gerekse Ayasofya yağmalanmıştır. 1261 yılında Doğu Roma kenti tekrar ele geçirdiğinde, Ayasofya'nın oldukça harap durumda olduğu bilinmektedir. Ayasofya, Fatih Sultan Mehmed'in (1451-1481) 1453'te İstanbul'u fethetmesiyle camiye çevrilmiştir. Fetihten hemen sonra yapı güçlendirilerek en iyi şekilde korunmuş ve Osmanlı Dönemi ilaveleri ile birlikte cami olarak varlığını sürdürmüştür.[18]

MEVCUT DURUM ANALİZİ

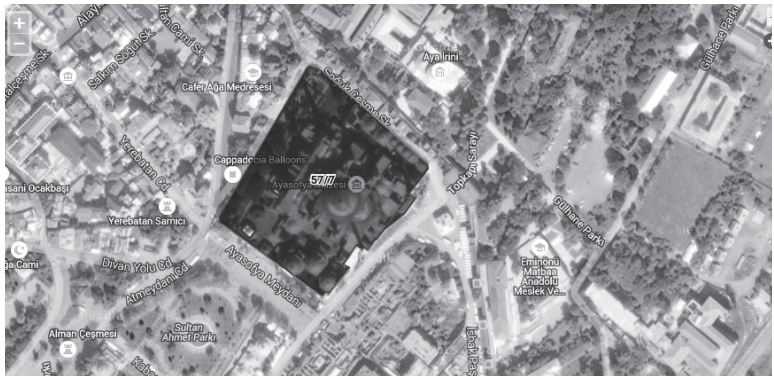
Bakanlar Kurulu Kararı ile camiye dönüştürülme tarihi olan 24.11.1934 tarihinden sonra yapılan tesis kadastrosu çalışmalarında yukarıda bilgileri verilen vakfiyet uyarınca, 19.11.1936 tarihinde "türbe akaret ve muvakkithane ve medreseyi müştemil Ayasofya'ı Kebir Camii" nevi ile mazbut Fatih Sultan Mehmet Vakfı adına tescil edilmiştir. Çalışma konusu olan Ayasofya Camii iç ve dış mekan görüntüleri ile birlikte şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1. Ayasofya Camii'nin MEGSİS ekran görüntüsü[19]

[18] http://ayasofyamuzesi.gov.tr/tr/content/tarih%C3%A7e, 04.11.2015
[19] http://ayasofyamuzesi.gov.tr/, 04.11.2015

Taşınmazın TKGM'de mevcut kadastro dayanak evrakı çalışma kapsamında öncelik durumu itibarı ile sunulmamıştır. TKGM verilerine göre, taşınmazın 1936 tarihinde belirnen cinsi, aynen geçerliliğini korumakta ve tapu bilgileri ile kadastro bilgilerini içeren ekran görüntüsü şekil 2 ile aşağıda sunulmaktadır. Görüleceği üzere taşınmazın google-earth üzerine aktarılmış mülkiyet sınırları cami ve müştemilatını içine alacak şekilde mavi renkli olarak göze çarpmaktadır.

Şekil 2. Ayasofya Camii'nin MEGSİS ekran görüntüsü[20]

1936 yılındaki kadastro çalışmalarında Ayasofya ya belgeli tespit ile ya da belgesiz tespit olarak bilinen tespit ile sınırlandırılarak tapu siciline tescil edilmesi gerekirdi. Belgeye dayalı tespitte geçmiş mülkiyet ve vakfiyet haklarına ilişin belgeler dayanak kanıtlar olarak sunularak bunların zemine uygulanması ile tespit ve tescil işlemi tamamlanır. Bu durumda mevcut Ayasofya Vakfiyesi zemine uygulanarak tespit ve tescil işlemiyle mülkiyet tesisi yapılmalıdır. Ancak bu tip bir taşınmazın tescili için ikinci yol olan senetsiz tescil için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Zira, hakkında bunca belge bulunan bir vakıf taşınmazın, bilirkişi beyanına göre senetsizden tescil edilmiş olması mevzuat açısından uygun olmayıp hatalı mülkiyet tesisi olarak tespit edilmiştir. Tesis kadastrosu tarihinden sonra anılan taşınmazla ilgili olarak tescile konu ne bir kadastro uygulaması ne de bir imar uygulaması yapılmıştır. Mülkiyetin VGM açısından tescili ise İstanbul Merkez Mazbut Hayrat Vakıf Taşınmaz Mallar Kütüklerinde 139. sıraya yapılmıştır. Yani, taşınmaz hayrat vasfında olan vakıf taşınmazları arasına tescil edilmiştir. Taşınmaz mevcut hali ile Kültür ve Turizm Bakanlığına tahsis edilmiş ve Bakanlıkça Ayasofya Müzesi olarak kullanılmaktadır.

[20] http://parselsorgu.tkgm.gov.tr/, 04.11.2015

YASAL DÜZENLEMELER

Malik olunan şeyin taşınabilme özelliğine göre mülkiyet taşınır ve taşınmaz mülkiyeti olarak ikiye ayrılmaktadır[21]. Taşınır mülkiyetinin konusu; nitelikleri itibarıyla taşınabilen maddî şeylerle, edinmeye elverişli olup taşınmaz mülkiyetinin kapsamına girmeyen şeylerdir. Taşınmaz mülkiyetinin konusunu ise; arazi, tapu kütüğünde ayrı sayfaya kaydedilen bağımsız ve sürekli haklar ve kat mülkiyeti kütüğüne kayıtlı bağımsız bölümler oluşturmaktadır. Arazi mülkiyeti, kullanılmasında yarar olduğu ölçüde, üstündeki hava ve altındaki arz katmanlarını da kapsar. Bu mülkiyetin kapsamına, yasal sınırlamalar saklı kalmak üzere yapılar, bitkiler ve kaynaklar da girer[22;23.]

Mülkiyet; elinde bulunduranın özelliğine göre özel ve kamu mülkiyeti olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Özel mülkiyet, şirketler veya ortaklıklar gibi tüzel kişiler de dâhil olmak üzere özel şahısların; kamu mülkiyeti ise devletin ve diğer kamu tüzel kişilerinin elinde bulundurduğu mülkiyet şeklidir[24].

Mülkiyet hakkı, uluslararası beyanname ve sözleşmelerle garanti altına alınmış bir haktır. 10 Aralık 1948'de Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu tarafından kabul ve ilan edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (İHEB)'nin 17. maddesinde; "Herkes kendi başına veya başkalarıyla birlikte mülkiyet edinme hakkına sahiptir. Hiç kimse mülkiyetinden keyfi olarak mahrum bırakılamaz." ifadesi yer almaktadır[25].

İnsan haklarının ve temel özgürlüklerin korunmasına ilişkin 4 Kasım 1950'de Roma'da imzalanan ve ülkemizin de taraf olduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)'nin 1. protokolünün 1. maddesinde mülkiyet hakkı, "Her gerçek veya tüzel kişi, mülkiyeti üzerinde barışçıl tasarrufta bulunma hakkına sahiptir. Hiç kimse, kamu yararı ve yasada öngörülen koşullar ile uluslararası hukukun genel ilkeleri dışında, mülkiyet hakkından yoksun bırakılamaz." düzenlemesiyle taahhüt altına alınmıştır[26].

---

21 Bruce, J. W. (1998). "Tenure Brief, Review of Tenure Terminology", Land Tenure Center, An Institute for Research and Education on Social Structure, Rural Institutions, Resource Use, and Development, Universityof Wisconsin, 8 pages, Madison.

22 Dale, P. F. ve McLaughlin, J. D. (1999). "Land Administration", Oxford University Press, New York, ISBN: 0-19-823390-6, 169 pages.

23 Resmi Gazete, (2001). "Türk Medeni Kanunu (24607), 08.12.2001.

24 Bruce, J. W. (1998). "Tenure Brief, Review of Tenure Terminology", Land Tenure Center, An Institute for Research and Educationon Social Structure, Rural Institutions, Resource Use, and Development, University of Wisconsin, 8 pages, Madison.

25 Universal Declaration of Human Rights (1948). All Human Rights for All, Fiftieth Anniversary of the Universal Declaration of Human Rights (1948-1998), http://www.un.org.

26 Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Council

Mülkiyet Hakkı, ülkemizde de anayasal güvence altına alınmıştır. 18.10.1982 tarih ve 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 35. Maddesine göre; "Herkes, mülkiyet ve miras haklarına sahiptir. Bu haklar, ancak kamu yararı amacıyla, kanunla sınırlanabilir. Mülkiyet hakkının kullanılması toplum yararına aykırı olamaz."[27] 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun 683. maddesinde ise; "Bir şeye malik olan kimse, hukuk düzeninin sınırları içinde, o şey üzerinde dilediği gibi kullanma, yararlanma ve tasarrufta bulunma yetkisine sahiptir." hükmü yer almaktadır[28].

5737 sayılı Vakıflar Kanunu'nun 3. maddesinde "Mazbut vakıf: Bu Kanun uyarınca Genel Müdürlükçe yönetilecek ve temsil edilecek vakıfları; Hayrat: Mazbut, mülhak, cemaat ve esnaf vakıfları ile yeni vakıfların, doğrudan toplumun istifadesine bedelsiz olarak sundukları mal veya hizmetleri ifade eder", 6. maddesinde "Mazbut vakıflar, Genel Müdürlük tarafından yönetilir ve temsil edilir." 30. maddesinde "Vakıf yoluyla meydana gelip de her ne suretle olursa olsun Hazine, belediye, özel idarelerin veya köy tüzel kişiliğinin mülkiyetine geçmiş vakıf kültür varlıkları mazbut vakfına devrolunur" hükümleri yer almaktadır[29].

6570 sayılı Gayrimenkul Kiraları Hakkında Kanunun 1. maddesinin 2. bendinde "Mabetler kiraya verilemez ve ibadethane haricinde hiçbir iş için de kullanılamaz." hükmü yer almaktadır[30]. Ancak bu kanun 01.07.2012 tarihide yürürlüğe giren 6101 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun Yürürlüğü ve Uygulama Şekli Hakkında Kanun'un 10. maddesi ile yürürlükten kaldırılmıştır.[31]

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu 10. maddesinde "Her kimin mülkiyetinde veya idaresinde olursa olsun, taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının korunmasını sağlamak için gerekli tedbirleri almak, aldırmak ve bunların her türlü denetimini yapmak veya kamu kurum ve kuruluşları ile belediyeler ve valiliklere yaptırmak, Kültür ve Turizm Bakanlığı'na aittir. " 11. maddesinin 2. bendinde de "Malikler bu varlıkların üzerindeki mülkiyet hak-

of Europe, Registry of the European Court of Human Rights, Rome, 33. Sayfa. http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/D5CC24A7-DC13-4318-B457-5C9014916D7A/0/CONVENTION_ENG_WEB.pdf (30.01.2012).

27 Resmi Gazete, (1982). "Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (17863 mükerrer), 09.11.1982.

28 Resmi Gazete, (2001). "Türk Medeni Kanunu (24607), 08.12.2001.

29 Resmi Gazete, (2008). "Vakıflar Kanunu (26800), 27.02.2008.

30 Resmi Gazete, (1955). "(mülga) Gayrimenkul Kiraları Hakkında Kanun" (9013), 27.05.1935.

31 Resmi Gazete, (2011). "Türk Borçlar Kanunu'nun Yürürlüğü ve Uygulama Şekli Hakkında Kanun" (27836), 04.02.2011.

larının tabii icabı olan ve bu Kanunun hükümlerine aykırı bulunmayan bütün yetkilerini kullanabilirler." hükmü yer almaktadır[32].

BULGULAR VE İRDELEME

Taşınmazın cami mi yoksa müze olarak mı kullanılması gerektiği yönünde uzun yıllardır süregelen değerlendirmeler yapılmış ve yapılmaktadır. Bu çalışmada ele alınan metodoloji ile mülkiyet hakkı ve vakıf hukuku açısından yeni değerlendirmeler yapılacaktır. Bu anlamda öncelikli olarak konunun farklı disiplinlerce ele alınış biçimini ortaya koyarak, çalışmaya farklı bir bakış açısı getirmek faydalı olacaktır. Vakfiyede geçen bir ifade şu şekildedir "Kim ki bâtıl gerekçelerle bu vakfın şartlarından birini değiştirirse veya vakfın değiştirilmesi ve iptali için gayret gösterirse, vakfın ortadan kalkmasına veya maksat ve gayesinden başka bir gayeye çevrilmesine kast ederse Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti üzerlerine olsun."[33]. Konuyla ilgili olarak yapılan diğer bir görüş ise 24 Kasım 1934 tarihli Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile ilgili şu ifadede bulunulmuştur. "Maarif Vekilliği'nden yazılan tezkerede (...) Ayasofya Camii'nin müzeye çevrilmesi bütün Şark âlemini sevindireceği ve insanlığa yeni bir ilim müessesesi kazandıracağı cihetle müzeye çevrilmesi istenmiş..." üstelik kararnamede Ayasofya'nın müzeye çevrileceği ifade edilirken, ibadete kapatılacağından söz edilmemiştir. Kararnameye bir sıra numarası verilmemiş olması gariptir. Daha da garibi, Resmi Gazete'de yayınlanmamıştır. Kararnamelerin bulunduğu resmi dairede aslı bulunmadığı gibi resmi kanun kitaplarında da mevcut değildir[34].

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü'nde Ayasofya ile ilgili Fatih Sultan Mehmet'e ait bir vakfiye bulunduğu ve vakfiyede, vakfiye belgesinde Ayasofya'nın bir cami olduğu belirtilmektedir[35].

Çok önceleri başka milletler tarafından inşa edilen ve savaşlarla değişen ülke sınırları netiesinde bu tip eserlerin kullanımı ile alakalı ne tür kısıtlılıklar olabilir. Müslümanların fethettikleri topraklarda kiliseleri camiye çevirmeleri, Hristiyanların da ele geçirdikleri topraklardaki camileri kiliseye çevirmeleri fetih adetlerindendir. Örneğin, Kanuni Sultan Süleyman tarafın-

---

[32] Resmi Gazete, (1983a). "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (18113), 23.07.1983.

[33] Akgündüz A., Öztürk S., Baş Y., (2006)."Kiliseden Müzeye Ayasofya", OSAV: 2006 ISBN: 9757268372, s527. 141-2.

[34] http://www.mustafaarmagan.com.tr/ayasofya-kime-satildi, 01.10.2015

[35] http://www.sabah.com.tr/yasam/2013/11/24/ayasofya-kararindaki-ataturk-imzasi-sahte, 01.10.2015

dan 1528 yılında Sofya'da Mimar Sinan'a yaptırılan Kara Camii, 1903 yılında kiliseye çevrilmiştir. Günümüzde, Sveti Sedmochislenitsi Kilisesi olarak tanınır. Osmanlı döneminde camiinin hemen yanına defnedilen cami hocaları ve imamlarının bulunduğu kabristan ise bugün otopark olarak kullanılmaktadır. Rodos Adası'nda, Osmanlı döneminden kalma Muradiye Camii, Avrupa Birliği'nden alınan fonlarla kiliseye çevrilmiştir. İspanya'da Endülüs'te, 13 ncü yüzyılda Müslümanlar bölgeden kovulduktan sonra, bütün camiler kiliseye çevrilmiş; Bir mimari şaheser sayılan Kurtuba Camii de aynı yıllarda Katedral'e dönüştürülmüştür. Bilindiği gibi buna irredentism, kısacası fetihçilik denir[36].

Bir gazetecinin İstanbul'daki Ayasofya Camisi'nin durumunu Vakıflar Genel Müdürlüğü Genel Müdürüne sorması üzerine alınan bilgi şu şekilde olmuştur. "İstanbul'daki Ayasofya Camisi vakfiyesine göre camidir".[37]

Ayasofya'nın mülkiyeti, mazbut Fatih Sultan Mehmet Vakfı'na, yönetim ve temsili 5737 sayılı Vakıflar Kanunu uyarınca Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne aittir. Bu eser, vakıf siciline tescili bakımından hayrat niteliğinde bir vakıf taşınmazdır. Ancak yukarıda ayrıntılı bir şekilde anlatılan süreçlerden anlaşıldığı üzere taşınmaz, vakfiye belgesinde ve tapusunda kayıtlı olan cami vasfından tamamen farklı bir vasıfta kullanılmaktadır. Olayın iki yönü vardır. Bunlardan birisi eserin uluslar arası sözleşme ve protokollerdeki mülkiyet hakkı kavramına uygun şekilde kullanımıdır. Diğeri ise iç mevzuat ve başlangıcında Anayasa'nın 35. maddesinde tanımlanan mülkiyet hakkı kavramıdır. Konunun diğer boyutunda ise taşınmazın tescilli cinsi olan cami kullanımının dışında müze olarak kullanımıdır. Burada da yine mülkiyet ve kullanma hakkını kısıtlayıcı bir durum söz konusudur. Oysa Türk Medeni Kanununda mülkiyet hakkının tescil ile başlayacağı belirtilmiştir. Kadastrodan önceki hukuki sebeplere dayanılarak bu tip özel mülkiyetteki taşınmazlara 10 yıl geçtikten sonra dava açılamayacağı Kadastro Kanunu 12. maddesinde belirtilmiştir. Kadastro kanununda tanımlanan bu 10 yıllık süreye hak düşürücü süre denilir. Gayrimenkul Kiraları Hakkında Kanunun 1.maddesi uyarınca "Mabetler kiraya verilemez ve ibadethane haricinde hiçbir iş için de kullanılamaz" hükmü bulunduğundan bu taşınmazın cami dışında tahsis edilmesi ve cami dışında kullanılması bu kanuna da aykırıdır. Her ne kadar taşınmazın müze olarak kullanımı 6101 sayılı yasa ile 6570 sayılı yasanın yürürlükten kaldırılması sonucu mümkün gözükse de 5737 sayılı yasanın 16. maddesi hayrat

[36] http://www.ahmetakyol.net/ayasofya-muze-mi-degil-mi/, 01.10.2015
[37] http://www.mustafaarmagan.com.tr/ayasofya-kime-satildi/, 01.10.2015

taşınmazlarda vakfiye dışı kullanımı tamamen yasaklamaktadır[38;39].

Bu taşınmazın Kültür ve Turizm Bakanlığı ya da diğer bir kamu kurumunca Kamulaştırma Kanunu uyarınca kamulaştırılması ile eserin kullanımı mevzuata uygun hale getiriliri mi sorusu da tartışılmalıdır[40]. Bu noktada 5737 sayılı yasanın 30. maddesi devreye girecektir. Şöyle ki; bu madde vakıf kültür varlıkları mazbut vakıfları dışında kamu eline geçmişse bile bunların vakıfları adına tescilini emreden bir maddedir. Bunun pratikteki anlamı ise bu tip bir vakıf taşınmazın kamulaştırılması veya satılması durumunda bile 30. maddedeki "her ne suretle olursa olsun" hükmü uyarınca taşınmaz mülkiyetinin tekrar kurucu mazbut vakfı adına tescil edilmesi imkânını doğuracaktır[41; 42].

Bunun yanında özel kanunlar arasında yeni tarihli olanın uygulanacağı ilkesi de göz önünde alınmalıdır. Söz konusu olaydaki özel kanun Vakıflar Kanunu'dur ve bu kanundaki 16. maddedir. 1934 tarihli BKK ile 2008 tarihli Vakıflar Kanunu ve yukarıda yazılı mülkiyet hakkı kapsamındaki diğer kanunların ilgili hükümlerinin hepsi birden ele alındığında, daha yeni tarihli ve normlar hiyerarşisinde daha yukarıda olmalarından dolayı bunların uygulanacağı aşikardır.

Tüm bunlar, Ayasofya'nın tek bir şekilde kullanımını zorunlu, hukuki ve yasal kılmaktadır. Mevcut şekildeki kullanım adeta taşınmazın kuru mülkiyetinin dışında bir hak tanımlanmaktadır. Bu durum sanki, Kültür ve Turizm Bakanlığı lehine intifa hakkı veya sükna hakkı gibi bir hak algısı düşündürmektedir. Hâlbuki bu tarz bir durumun tesisi ancak ve ancak tapu siciline tescille mümkün olabilir, ancak, böyle bir hak tescilinin olmadığı da bilinmektedir. Mevcut kullanım, taşınmazı fethederek kurduğu vakfına dahil eden ve nasıl kullanılacağına da vakfiyesinde açıklatan Fatih Sultan Mehmed Han'ın asırlar öncesinde belirttiği üzere cami şeklinde olmalıdır[43]. Trabzon Ayasofya artık, cami olarak kullanılmakta, ancak müze fonksiyonu halen daha korunmaktadır. Gerek yerli ve gerekse de yabancı turistler diledikleri gibi gelip eseri ve bahçesini gezebilmektedirler.

---

38 Resmi Gazete, (2008). "Vakıflar Kanunu (26800), 27.02.2008.

39 Çoruhlu Y.E., Demir O., (2014a). "Trabzon Ayasofya Camii'Nin "Mülkiyet Hakkı" Üzerine İnceleme", Vakıflar Dergisi, cilt.42, ss.89-98, 2014.

40 Resmi Gazete, (1983b). "Kamulaştırma Kanunu, (18215), 08.11.1983b.

41 Çoruhlu Y.E., (2016). "Registration of foundation properties – cultural asset on behalf of their own fused foundations", Survey Review, vol.48, pp.110-120.

42 Çoruhlu Y.E., Demir O., Yildiz O., Yilmaz H., (2016). "Kültür Varlığı Tescilli Taşınmazların, Kurucu Vakıfları Adına Tescili: Vakıflar Kanunu 30.Madde Uygulaması", İstanbul Barosu Dergisi, cilt.90, ss.35-58.

43 Çoruhlu Y.E., Demir O., (2014a). "Trabzon Ayasofya Camii'Nin "Mülkiyet Hakkı" Üzerine İnceleme", Vakıflar Dergisi, cilt.42, ss.89-98, 2014.

İstanbuldaki Ayasofya'nın bir bölümünün 1991 yılında cami olarak kullanıma açıldığı ve bugün dahi bu kullanımın devam ettiği bilinmektedir. Ancak bu kullanım eserin tamamını veya büyük bir bölümünü ihtiva etmemekte bu alanda Topkapı Sarayı tarafından yaya yolu üzerinden erişim sağlanmaktadır. Yukarıda izah edilen hususlar eserin tümü ile ilgili topyekün bir kullanımı açıklamakta ve daha bütüncül bir yaklaşım sunmaktadır. Daha da ziyade mülkiyet hakkının sınırlarını çizerek esere bu hak doğrultusunda bakılması gerektiğini izah etmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma kapsamında mülkiyeti mazbut Fatih Sultan Mehmet Vakfı'na yönetim ve temsili 5737 sayılı Vakıflar Kanunu ile VGM'ne ait Ayasofya'nın, mülkiyet hakkı ve vakıf hukuku temelinde mevcut durumu araştırılmıştır. Taşınmazın 1934 tarihli BKK ile müze olarak kullanımı incelenmiştir. Ayasofya'nın müze kullanımının İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 17. maddesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 1. protokolünün 1. Maddesi, Anayasa'nın 35. maddesi, Türk Medeni Kanunu'nun 683. maddesi, Vakıflar Kanunu'nun 3, 6, 16 ve 30. maddesi ve Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu 10. ve 11/2. maddesine aykırı olduğu belirlenmiştir. Tüm bu hukuksal çerçeveye rağmen yukarıda açıklanan Bakanlar Kurulu Kararına dayandırılan müze kullanımının, normlar hiyerarşisi ve özel kanunlar arasında yeni tarihli olanın uygulanacığı hukuk ilkesine aykırı olduğu da açıktır. Yani 1934 tarihli BKK, günümüz hukuk normları içinde uygulanabilir değildir. Zira, bu karar mazbut vakfın günümüzde de halen geçerli olan vakfiyesi doğrultusundaki irade beyanını engellemektedir. Mülkiyet hakkını kısıtlamakla da kalmayıp ortadan kaldırmaktadır. Eserin, kamulaştırma veya başka bir kurum tarafından satın alınması da yasal görünmemektedir. Ancak bu durumda dahi Vakıflar Kanunu 30.madde ile eser tekrar mazbut Vakfı adına tescil olunacaktır. Diğer bir durumda, Kültür ve Turizm Bakanlığına taşınmazın tahsis edilmesi veya kiralanmasıdır. Bu da yine Vakıflar kanunu 16. maddesi ile çelişmektedir. Zira 16.madde vakfiyette belirtilen fonkisyon ile kullanımı emretmektedir. Bunun sağlanamaması diğer bir kurumun taşınmazı para vererek kullanması ile sorunun ortadan kalkabileceği fikrini akıllara getirebilir. Ancak bu da yukarıda izah edilen mevzuat hükümlerine göre hukuki ve yasal değildir. Zira bu ve diğer sair gerekçelerle Trabzon Ayasofya'da işgalci konumda olan Kültür ve Turizm Bakanlığı müze olarak kullandığı taşınmazdan, VGM'nin talebi uyarınca yargı kararı ile çıkartılmış ve eser VGM tarafından aslına uygun şekilde camiye dönüştürülmüştür. İstanbul'da bulunan Ayasofya'nın da yukarıda maddeleri

verilen yasal çerçeve içinde kullanımının sağlanması durumunda ihlal edilen mülkiyet hakkı kavramı yeniden, mazbut vakfın kurucusu olan Fatih Sultan Mehmed'in irade beyanına uygun şekilde tesis edilebilecektir. Eserin mülkiyet hakkı kavramı temelinde geçmişten günümüze değin kullanımı; mevzuat, vakfiye ve tapu sicili açısından irdelenmiştir. Bunlara dayanarak, vakıf ve tapu sicilinde belirtildiği üzere cami olarak kullanımının sağlanması gereğinden hareket edilmiştir.

Vakfiye gereği zorunlu olan cami kullanımının sağlanmasının ötesinde, Ayasofya'nın müze olarak da kullanımının VGM'ce devam ettirilmesinde hukuki bir sakınca varmı dır? Ya da bir engel var mıdır? Bu sorunun da ayrı bir çalışma konusu olarak ele alınması gerekmektedir. Zira, Ayasofya Türkiye'de 2014 ve 2015 yılları içinde en çok turisti çeken mekan olmuştur. Böylesine önemli bir eserde vakfiye doğrultusunda cami kullanımı yanında, eserin ruhuna uygun diğer kullanımların da araştırılması ve varsa bu konuda öneriler geliştirilmesi konu ile ilgili araştırma yapmak isteyen araştırmacılara önerilmektedir.

♦♦♦♦

KAYNAKÇA

Akgündüz A., Öztürk S., Baş Y., (2006).”Kiliseden Müzeye Ayasofya”, OSAV: 2006 ISBN:9757268372, s527. 141-2.

Bruce, J. W. (1998). “Tenure Brief, Review of Tenure Terminology”, Land Tenure Center, An Institute for Research and Education on Social Structure, Rural Institutions, Resource Use, and Development, University of Wisconsin, 8 pages, Madison.

Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Council of Europe, Registry of the European Court of Human Rights, Rome, 33. Sayfa. http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/D5CC24A7-DC13-4318-B457-5C9014916D7A/0/CONVENTION_ENG_WEB.pdf(30.01.2012).

Çoruhlu, Y.E., (2013). Vakıf Taşınmazların Korunma ve Geliştirilmesinde Yönetim Sorunları ve Çözüm Yaklaşımları, Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

Çoruhlu Y.E., (2016). “Registration of foundation properties – cultural asset on behalf of their own fused foundations”, Survey Review, vol.48, pp.110-120.

Çoruhlu Y.E., Demir O., (2014a). “Trabzon Ayasofya Camii'Nin “Mülkiyet Hakkı” Üzerine İnceleme”, Vakıflar Dergisi, cilt.42, ss.89-98, 2014.

Çoruhlu Y.E., Demir O., (2014b). "Vakiflarda Kamulaştirma Süreçlerinin Araştirilmasi", Ankara Barosu Dergisi, cilt.72, ss.20-54, 2014.

Çoruhlu Y.E., Demir O., (2014c). "Vakıf Taşınmazların Yönetim Sorunlarının Tespit Edilmesine Yönelik Bir Durum Tespiti Çalışması", Gümüşhane Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, cilt.4, ss.94-106, 2014.

Çoruhlu Y.E., Demir O., (2014d). "Vakıf Taşinmazlarin Geliştirilmesinde Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Yaklaşımları", Sigma Mühendislik ve Fen Bilimleri Dergisi, cilt.32, ss.423-432.

Çoruhlu Y.E., Demir O., Yildiz O., Yilmaz H., (2016). "Kültür Varlığı Tescilli Taşınmazların, Kurucu Vakıfları Adına Tescili: Vakıflar Kanunu 30.Madde Uygulaması", İstanbul Barosu Dergisi, cilt.90, ss.35-58.

Dale, P. F. ve McLaughlin, J. D. (1999). "Land Administration", Oxford University Press, New York, ISBN: 0-19-823390-6, 169 pages.

(http://ayasofyamuzesi.gov.tr/tr/content/istatistikler, 09.11.2015)

(http://ayasofyamuzesi.gov.tr/tr/content/tarih%C3%A7e, 04.11.2015)

(https://www.youtube.com/watch?v=SBt7HR76gkQ, 04.11.2015)

(http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5639b069020ea0.24063608, 04.11.2015)

(http://www.vgm.gov.tr/sayfa.aspx?Id=3, 02.11.2015)

(http://ayasofyamuzesi.gov.tr/, 04.11.2015)

(http://parselsorgu.tkgm.gov.tr/, 04.11.2015)

(http://www.mustafaarmagan.com.tr/ayasofya-kime-satildi/, 01.10.2015)

(http://www.sabah.com.tr/yasam/2013/11/24/ayasofya-kararindaki-ataturk-imzasi-sahte, 01.10.2015)

(http://www.ahmetakyol.net/ayasofya-muze-mi-degil-mi/, 01.10.2015)

Resmi Gazete, (1983a). "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (18113), 23.07.1983.

Resmi Gazete, (1983b). "Kamulaştırma Kanunu, (18215), 08.11.1983b.

Resmi Gazete, (1982)."Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (17863 mükerrer), 09.11.1982.

Resmi Gazete, (2001). "Türk Medeni Kanunu (24607), 08.12.2001.

Resmi Gazete, (2008). "Vakıflar Kanunu (26800), 27.02.2008.

Resmi Gazete, (1955). "(mülga) Gayrimenkul Kiraları Hakkında Kanun" (9013), 27.05.1935.

Resmi Gazete, (1935). "(mülga)Vakıflar Kanunu" (3027), 05.06.1935.

Resmi Gazete, (2011). "Türk Borçlar Kanunu'nun Yürürlüğü ve Uygulama Şekli Hakkında Kanun" (27836), 04.02.2011.

Universal Declaration of Human Rights (1948). All Human Rights for All, Fiftieth Anniversary of the Universal Declaration of Human Rights (1948-1998), http://www.un.org.

Vakıflar Genel Müdürlüğü, (2012). "Bir Medeniyetin İzdüşümü Vakıflar", Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları: 101, ISBN 978-975-19-5292-9, İstanbul.